

artesis

Forum Actief Burgerschap & Onderwijs

Leerlingen of Burgers? Jongeren tussen school en samenleving in het Vlaams onderwijs.

Dimokritos Kavadias

(dimokritos.kavadias@ua.ac.be)

Britt Dehertogh

(britt.dehertogh@artesis.be)

Universiteit Antwerpen

I. Scholen en burgerschapseducatie (BSE)

II. Stand van zaken: ICCS 2009

III. Wat kunnen scholen doen?

IV. Wat doen scholen in Vlaanderen?

V. Welke hiaten ervaren scholen?

VI. De Spiegel

Scholen en de maakbare mens

Tot 17de – 18de eeuw:

school = occasionele disciplinerings

Vanaf 18de eeuw (in Protestante landen):

'Modern' Massa-onderwijs om vorm te
geven aan 'modern' individu

→ Morele & Politieke vorming

2de helft 20ste eeuw - ... :

Cognitieve activiteit

→ 'burgerzin = propaganda!'

Dynamieken die onderwijs boetseerden in België

Vanaf 18de eeuw: Consensusstreven

- Consensus: Moderne Natievorming
“Nous avons décrété une nationalité belge, mais une déclaration, un décret, ne suffisent pas; il faut savoir la créer ... Former une génération morale et religieuse, attachée au sol sacré de la patrie et capable d'apprécier nos institutions modernes”
(Van Nerum 1838)

⇒ Modern Schoolsysteem was bouwsteen in proces van moderne natievorming

Elk voordeel heb z'n nadeel...

... maar ook contestatie ervan

- Conflict: L'état hors de l'école
"Il n'y a que deux bonnes écoles pour les filles, ..., la religion et la famille. L'école des filles doit être placée tout près et comme à l'ombre de l'église et de la famille..."
(Bisschop van Orleans 1864)

⇒ Breuklijnen: Conflicten ten gevolge van modernisering

VOET Burgerzin als hernieuwde start

Onderwijs:

⇒ Cruciaal geacht voor kennis & waarden

Probleem:

⇒ Welke kennis & welke waarden?

Oplossing in Vlaanderen

⇒ Opvoeden tot burgerzin

Minimumdoelstellingen,
zonder resultaatsverbintenis

Visies anno 1997: Directies & Leerkrachten S.O.

“We proberen er serieuze burgers van te maken, als ik het zo mag zeggen <gelach>. Dat is in feite de kern van de zaak. Dat ze weten wat mag en niet mag.”

(directeur, interview 7/1/1997)

“ ... de leerlingen moeten beleefd zijn, verantwoordelijkheidszin hebben, orde hebben, stipt zijn, wederzijds respect hebben, respect hebben voor gebouwen en elkaars materiaal, de leerkrachten aanspreken met meneer en mevrouw, ...moeten stil zijn wanneer gevraagd, de leerkracht informeren na een ziekteperiode van de leerling, ...en goede werkhouding, ...”

(leraar geschiedenis in ASO, 30/01/1997)

International Civic and Citizenship Education Study (ICCS 2009)

- Ca. 140.000 leerlingen, 60.000 leerkrachten & 5.100 directies uit meer dan 5.300 scholen, uit 38 landen/regio's
- Vlaamse Luik: 2.968 leerlingen 2de jaar secundair onderwijs, 1.630 leerkrachten & 151 directies uit 151 scholen

VUB – Prof. M. Elchardus – S. De Groof

UA – Prof. D. Kavadias – E. Franck

Indicatoren voor Burgerschap

- Vaardigheden & bereidheid tot participatie aan politiek
 - Conventioneel & Sociaal Burgerschap
 - Verwachte deelname aan verkiezingen & legaal protest
- Democratische houdingen
 - Geloof in democratische waarden
 - Minderheden & diversiteit

Belang Conventioneel Burgerschap

Hoe belangrijk zijn de volgende zaken om een goede volwassen burger te zijn?

- Stemmen bij alle nationale (federale) verkiezingen
- Respect tonen voor vertegenwoordigers van de overheid
- Het volgen van politieke onderwerpen in de krant, op de radio, op de televisie of via internet
- Leren over de geschiedenis van het land
- Politieke discussies voeren
- Lid worden van een politieke partij

> INT. GEM.

- 54,4 Italië ▲
- 53,2 Cyprus ▲
- 51,2 Noorwegen ▲
- 50,8 Polen ▲
- 50,6 Litouwen ▲
- 50,1 Ierland ▲
- 50,0 Letland ▲

Internationaal gemiddelde = 50

< INT. GEM.

▲ Malta 49,6	▲ Liechtenstein 47,8
▲ Griekenland 49,4	▲ Denemarken 47,6
▲ Spanje 48,9	▲ Estland 47,1
▲ Luxemburg 48,8	▲ Nederland 46,8
▲ West-Europa 48,8	▲ Slovenië 46,4
▲ Bulgarije 48,7	Vlaanderen 45,5
▲ Europa 48,4	Zweden 45,5
▲ Engeland 48,4	Slowakije 45,4
▲ Oostenrijk 48,1	Finland 45,0
▲ Zwitserland 47,9	▼ Tsjechië 44,0

Belang Conventioneel Burgerschap

	VL	West-Europa	Europa
Stemmen bij alle nationale (federale) verkiezingen	81,5	79,3	78,2 ▼
Respect tonen voor vertegenwoordigers van de overheid	81,6	79,4	75,0 ▼
Het volgen van politieke onderwerpen in de krant, op de radio, op de televisie of via internet	65,6	71,4 ▲	71,5 ▲
Leren over de geschiedenis van het land	46,4	69,4 ▲▲	71,8 ▲▲
Politieke discussies voeren	31,2	41,6 ▲▲	40,5 ▲
Lid worden van een politieke partij	15,9	29,6 ▲▲	27,2 ▲▲

- ▲ Percentage significant hoger dan Vlaanderen ($p < 0,001$)
- ▲▲ Percentage significant minstens 10% hoger dan Vlaanderen ($p < 0,001$)
- ▼ Percentage significant lager dan Vlaanderen ($p < 0,001$)
- ▼▼ Percentage significant minstens 10% lager dan Vlaanderen ($p < 0,001$)

Belang sociaal burgerschap

> INT. GEM.

- 53,7 Bulgarije ▲
- 53,1 Griekenland ▲
- 52,2 Cyprus ▲
- 52,2 Spanje ▲
- 51,9 Italië ▲
- 51,2 Noorwegen ▲
- 50,3 Ierland ▲

Internationaal gemiddelde = 50

< INT. GEM.

▲ Letland 49,4	▲ Zweden 47,6
▲ Malta 49,2	▲ Engeland 47,5
▲ Polen 48,8	▲ Oostenrijk 47,3
▲ Litouwen 48,7	Luxemburg 46,9
▲ Europa 48,6	Vlaanderen 46,4
▲ West-Europa 48,4	Finland 45,8
▲ Slovenië 48,2	▼ Zwitserland 45,3
▲ Slowakije 48,0	▼ Liechtenstein 45,1
▲ Estland 48,0	▼ Nederland 44,9
▲ Tsjechië 47,7	▼ Denemarken 44,1

Verwachte electorale participatie

Mate waarin ze later zouden
participeren via...

- Stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen
- Stemmen bij de federale (nationale) verkiezingen
- Informatie opzoeken over de kandidaten voordat je gaat stemmen bij een verkiezing

Verwachte electorale participatie

> INT. GEM.

- 54,1 Italië ▲
- 52,2 Ierland ▲
- 51,8 Noorwegen ▲
- 51,8 Litouwen ▲
- 51,1 Spanje ▲
- 50,6 Oostenrijk ▲
- 50,2 Letland ▲
- 50,0 Griekenland ▲
- 50,0 Liechtenstein ▲

Internationaal gemiddelde = 50

< INT. GEM.

▲ Slovenië 49,6	▲ Slowakije 48,0
▲ West-Europa 49,5	▲ Zwitserland 47,7
▲ Malta 49,3	▲ Bulgarije 47,7
▲ Finland 49,2	▲ Engeland 47,5
▲ Denemarken 49,1	▲ Luxemburg 47,4
▲ Europa 49,0	▲ Estland 46,6
▲ Zweden 49,0	▲ Nederland 46,6
▲ Cyprus 48,5	▼ Vlaanderen 45,5
▲ Polen 48,2	▼ Tsjechië 43,7

Verwachte deelname aan legaal protest

> INT. GEM.

52,7	Litouwen ▲
51,6	Griekenland ▲
51,4	Ierland ▲
51,3	Bulgarije ▲
51,3	Cyprus ▲
50,5	Slowakije ▲
50,5	Oostenrijk ▲
50,4	Letland ▲
50,1	Engeland ▲

Internationaal gemiddelde = 50

< INT. GEM.

▲ Spanje 49,8	▲ Liechtenstein 48,5
▲ Finland 49,5	▲ Malta 48,3
▲ Luxemburg 49,4	▲ Zwitserland 48,0
▲ Slovenië 49,3	▲ Zweden 47,9
▲ Tsjechië 49,3	▲ Noorwegen 47,8
▲ Europa 49,3	Denemarken 47,4
▲ West-Europa 49,1	Vlaanderen 46,8
▲ Italië 48,5	Polen 46,4
▲ Estland 48,5	▼ Nederland 45,6

Geloof in democratische waarden

- Stellingen over hoe een samenleving er uit zou moeten zien
 - Iedereen zou altijd recht moeten hebben om openlijk zijn/haar mening te geven
 - Soc. & Pol. rechten van alle mensen zouden gerespecteerd moeten worden
 - Mensen zouden altijd het recht moeten hebben om openlijk kritiek te geven op overheid
 - Alle burgers zouden het recht moeten hebben hun leiders vrij te kiezen
 - Mensen moeten kans krijgen te protesteren als zij denken dat een wet onrechtvaardig is

Geloof in democratische waarden

> INT. GEM.

- 52,4 Spanje ▲
- 51,6 Bulgarije ▲
- 51,4 Italië ▲
- 51,2 Griekenland / Litouwen ▲
- 50,9 Oostenrijk ▲
- 50,8 Ierland / Polen ▲
- 50,6 Noorwegen ▲
- 50,5 Zweden ▲
- 50,3 Denemarken ▲
- 50,2 Lux./Zwits./Cyprus ▲
- 50,1 West-Europa ▲

Internationaal gemiddelde = 50

< INT. GEM.

- ▲ Europa 50,0
- ▲ Slowakije 49,5
- ▲ Letland 49,4
- ▲ Tsjechië 49,3
- ▲ Liechtenstein 49,2
- ▲ Slovenië/Estland/Finland 48,7
- ▲ Malta 48,4
- Engeland 48,0
- Vlaanderen 47,2
- ▼ Nederland 46,2

Houding tegenover immigranten

> INT. GEM.

51,7 Luxemburg ▲
 51,7 Bulgarije ▲
 51,6 Zweden ▲
 51,1 Litouwen▲
 50,9 Griekenland ▲
 50,7 Spanje ▲
 50,2 Slovenië ▲
 50,2 Noorwegen ▲

Internationaal gemiddelde = 50

< INT. GEM.

▲ Polen 50,0
 ▲ Ierland 49,9
 ▲ Slowakije 49,7
 ▲ Europa 49,3
 ▲ Cyprus 49,2
 ▲ West-Europa 49,1
 ▲ Malta 49,0
 ▲ Zwitserland 48,6
 ▲ Denemarken 48,5

▲ Italië 48,4
 ▲ Tsjechië 48,1
 ▲ Finland 48,0
 ▲ Oostenrijk 47,8
 ▲ Estland 47,7
 ▲ Liechtenstein 47,6
 ▲ Letland 46,9
 Engeland 46,4
 Vlaanderen 45,9
 Nederland 45,8

Impact van schoolkenmerken in ICCS

- Manier van BSE in onderwijs
- Schoolvisie op BSE?
- Verantwoordelijkheid leerkrachten inzake BSE
- Deelname BS-gerelateerde schoolactiviteiten
- Relatie leerlingen-leerkrachten

Impact van schoolkenmerken in ICCS

- Leerlingenparticipatie zoals beschreven door leerlingen
- Participatieve schoolcultuur zoals beschreven door schoolhoofd
- Samenstelling schoolbevolking
- Omgeving van de school

Impact van schoolkenmerken in ICCS

- Een aantal kenmerken beïnvloeden de aspecten van burgerschap & houdingen,
- maar verklaren de uitzonderlijk (lage) positie van Vlaanderen niet
- Met één kleine uitzondering...

Participatie

- Participatie: bevorderlijk voor BS indicatoren
- In Vlaanderen: minder hoog dan gemiddeld in Europa
- Moest Vlaanderen het doen zoals het gemiddelde van Europa, zouden BS-indicatoren stijgen

Voorwaarden om te kunnen werken aan BSE (volgens scholen)

	-	+/-	+
Gemotiveerd leerkrachtenteam	0	0	100
Gemotiveerde directie	0	1,6	98,4
Tijd voor de werking	0	9,7	90,3
Schoolvisie rond BSE	1,6	8,1	90,3
Gemotiveerde leerlingen	3,1	18,8	78,1
Een coördinerende verantwoordelijke	6,5	14,5	79
Budget voor de werking	18	16,4	65,6
Gemotiveerde ouders	9,7	33,9	56,5
Registratiesysteem vr hele werking	8,2	34,4	57,4
Extern aanbod	6,3	41,3	52,4
Andere	27,3	54,5	18,2

Tussentijds besluit

- BS was expliciete taak van school
- Betekenis van BS is gewijzigd doorheen de tijd
- Vanuit vergelijkend perspectief: adolescenten in Vlaanderen scoren alarmerend laag
- Scholen kunnen kennis, maar ook houdingen & vaardigheden beïnvloeden
- Wat scholen doen / niet doen heeft gevolgen

Doelstellingen van het onderzoek

- 1° Wat zijn de ervaren **behoeften tot ondersteuning** inzake burgerschapseducatie op scholen?
- 2° Hoe komt de **vraag** binnen een school **tot stand**?
Vanuit welke visie komt dit tot stand?
- 3° Welke **hiaten** ervaren de schoolactoren in het bestaande aanbod?
- 4° Wat vindt men van de **kwaliteit** van het aanbod?
- 5° Welke **instrumenten** kunnen scholen hanteren om zelf hun behoeften tot ondersteuning te identificeren?

1° Startpunt: Onderzoek naar vredeseducatie in Vlaanderen (2008)

- enquête bij verantwoordelijken voor vredeseducatie binnen 263 scholen BaO & 271 SO

2° Vooronderzoek: betekenis van BSE (2009)

- 6 Bao & 5 SO via open bevraging

3° Webenquête: over aanbod (2009)

- enquête bij verantwoordelijken voor BSE binnen 25 BaO & 63 SO

4° Na-Onderzoek: uitdieping van cijfermateriaal (2009)

- 5 Bao & 5 SO via open bevraging

Visies op BSE in de scholen

Betekenis van BSE?

- 1° Aandacht voor BSE in scholen is een realiteit
 - Staat op de agenda, maar in zeer ongelijke mate

- 2° Onduidelijke betekenis in BaO / hiërarchische verwerving van Voeten
 - Communicatieprobleem & geringe werking

	1 BaO	2 SO
Burgerschapseducatie is gestoeld op een geheel eigen en afzonderlijke visie van de school	0%	3,8%
De visie van de school op burgerschapseducatie zit vervat in het pedagogisch project	64,3%	69,8%
De school heeft geen echte visie op burgerschapseducatie, maar werkt er in de praktijk wel aan	14,3%	24,5%
De school heeft geen visie op burgerschapseducatie, en werkt er in de praktijk niet aan	21,4%	1,9%
	100%	100%

Burgerschap als gedeelde verantwoordelijkheid?

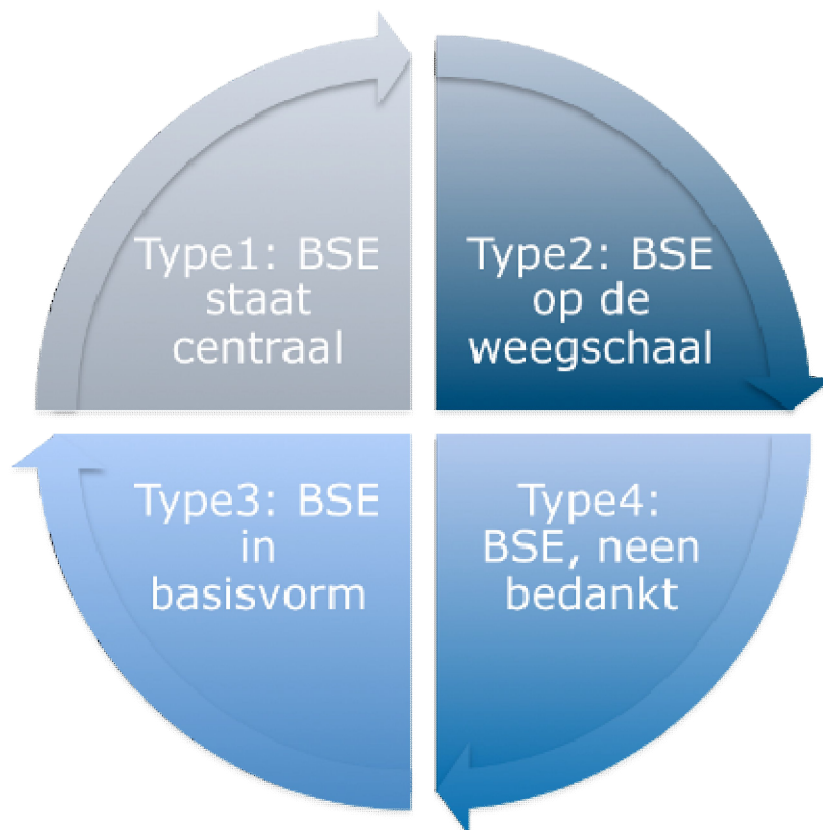
Ouders

- Beperkte inbreng in school
- Enkel bij problemen
 - Als bron (netwerk)
- ➔ Zelden als partner

Hoe eraan werken? Strategieën om BS na te streven

- Projectwerking (jaar, week, korter)
- Infrastructuur (aankleding / inrichting op school)
- Lessen (kennisoverdracht / activerende methoden)
- Schoolklimaat / inspraak (leerlingenraad, klasraad, nieuwsronde)
- Dienstbaarheid (inzameling / vrijwilligers)
- Uitstap
- Wedstrijd
- Uitwisseling
- Lezing voor leerlingen

Typologie van scholen

	Type 1: Doordringen van BSE	Type 2: BSE 'in balans' met lessen & Sociale Vaardigheden
Strategieën	Brede waaier & cumulatie (over jaren heen bij IIn)	Brede waaier aan strategieën
Duurzaamheid	Expliciet nagestreefd	Niet expliciet nagestreefd; kan gevolg zijn bij succes initiatief
Plaats in schoolvisie / PP	Integraal verwerkt	Deels verwerkt
Onderwijskundig Belang voor BS	Groot	Belang verschillende thema's waaronder BS
Doelgroep waarop BSE gericht is	Alle LLN (grotendeels verplicht)	Alle LLN (deels verplicht, deels vrijblijvend) of op klassen/jaren

Typologie van scholen

	Type 3: BSE in basisvorm	Type 4: BSE, niet voor ons
Strategieën	Beperkt, vnl. binnen lessen & sporadische projecten	In lessen
Duurzaamheid	Niet expliciet nagestreefd, kan wel gevolg zijn	In lessen
Plaats in schoolvisie / PP	Verwerkt onder 'normbesef'	'Normbesef' of afwezig
Onderwijskundig Belang voor BS	Vnl. aan andere thema's dan BS	BS enkel vanuit verplichting van leerplannen
Doelgroep waarop BSE gericht is	Gericht op klas/jaar (sterke afbakening doelgroep)	Gericht op klas/jaar (sterke afbakening doelgroep)

Ervaren hiaten in extern aanbod

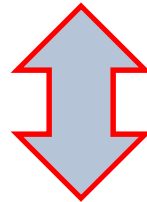
	←	Tussenin		→	
Beslaat oninteressante thema's	10,3	25,6	64,1		Beslaat interessante thema's
Inhoudelijk Verouderd	2,3	39,5	58,1		Inhoudelijk Up-to-date
Aansluitend bij doelgroep	15	30	55		Ver afstaand van doelgroep
Inhoudelijk onvolledig	7,5	40	52,5		Inhoudelijk volledig
Gemakkelijk vindbaar/gemakkelijk op te zoeken	12,8	35,9	51,3		Onvindbaar/moeilijk op te zoeken
Aantrekkelijk	10	40	50		Onaantrekkelijk
Duur	9,3	48,8	41,9		Goedkoop
Beslaat onvoldoende thema's	23,1	33,3	43,6		Beslaat voldoende thema's
Vraagt weinig tot geen eigen investering	19	42,9	38,1		Vraagt veel eigen investering
Theoretisch	25	40	35		Praktisch toepasbaar

Thematische hiaten

- Aanwezigheid van gemakkelijke maar afstandelijke of veilige thema's
- Gevoeligheid van politiek geladen thema's
- Onaangepast niveau voor de doelgroep

- Vooral vraag naar materiaal met korte looptijd bij scholen uit type 2, 3 en 4 → sturen aanbod

- Vraag van scholen uit type 1, om op langere termijn aan BSE te werken

Een instrument voor scholen

Doel van het instrument

- Schoolteam laten **reflecteren** over aanpak
- Werking **expliciteren, stimuleren & verder vragen oproepen**

Vanuit

- Open en dynamische dialoog in het team
- Met het oog op co-learning

!!! Maar !!!

Geen checklist, evaluatie, goed-slecht,...

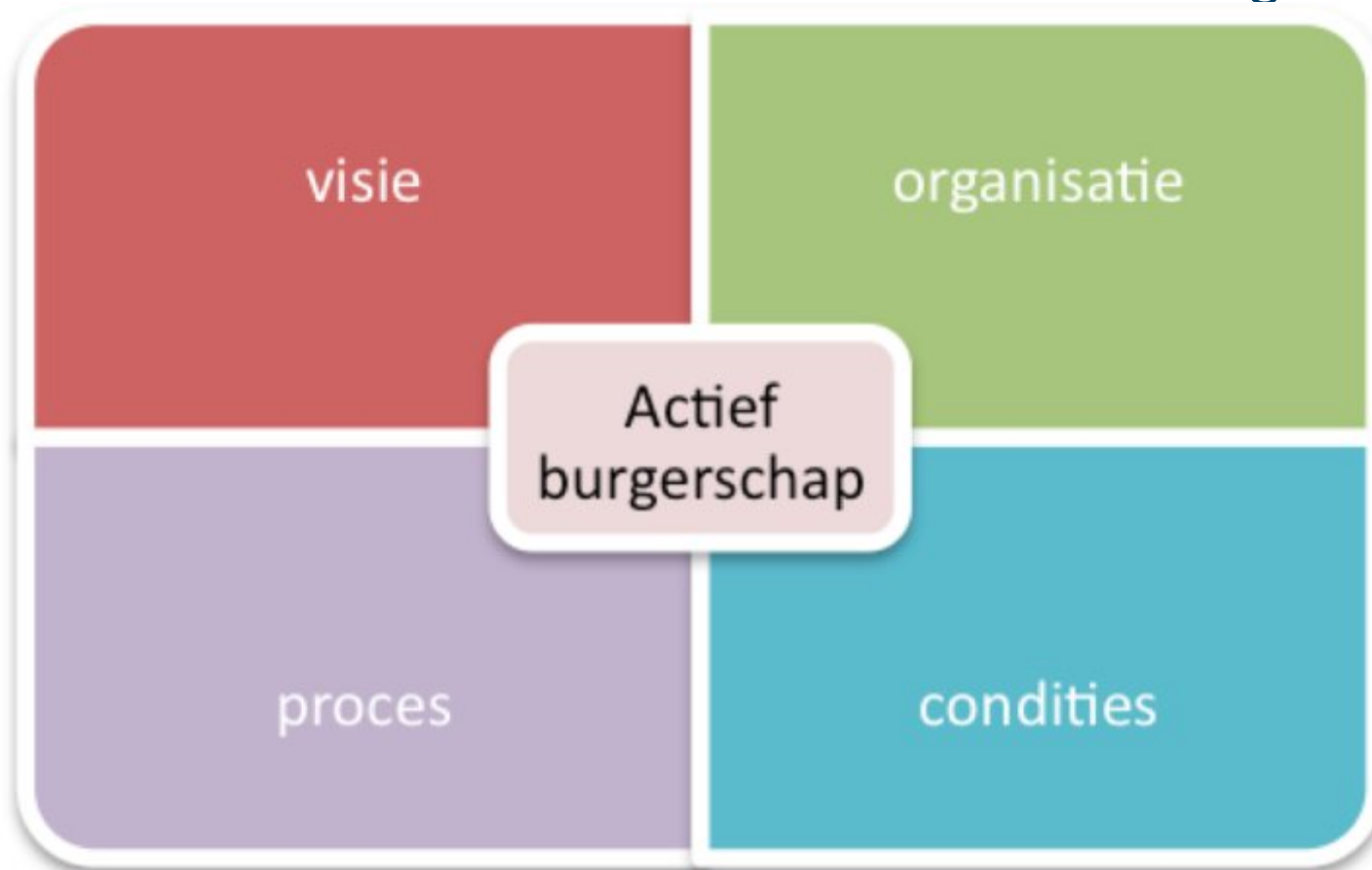
Criteria voor de spiegel

- Gebaseerd op praktijkervaringen van scholen
- Reflectie aanwakkeren
- Team-instrument
- Cyclisch gebruik
- Eigen aanpassingen mogelijk (geen 'how to work' instrument')
- Eenvoudig zelf te hanteren, op korte tijd veel leren over zichzelf
- Geschikt voor elk 'type' school

Keuze voor vragenschema

- Ja-nee vragen
- Vanuit context van de school antwoorden

4 kwadranten met deel thema's en vragen

Kwadrant 1: De visie

- Aanwezigheid visie
vb. Heeft de school een eigen visie op burgerschapsvorming?
- Gedragenheid
vb. In het geval de school een visie heeft, kent de meerderheid van het team de visie van de school?

Kwadrant 2: De Organisatie

- Interne organisatie

Vb. Worden leerlingen betrokken bij het opzetten van werkingen rond burgerschap (vb. via leerlingenraad)?

- Externe organisatie

Vb. Houden mensen die bezig zijn met burgerschapsvorming zich op de hoogte van het externe aanbod? Blijven ze up to date?

Kwadrant 3: Het Proces

- Opstart
- Planning
- Werkwijze
- Extern aanbod
- Verankering
- Evaluatie
- Registratie

Vb. Wat is de aanleiding geweest in het verleden om een initiatief op te starten (media, ervaring, overleg, extern aanbod, ...)?

Kwadrant 4: De Conditie

- Aanbod
- Middelen
- Motivatie
- Aanpak

Vb. Vindt de school haar weg in het aanbod?

Rapporten Scholen en Burgerschapseducatie.

- Vredeseducatie in Vlaanderen: Kavadias,
Stouthuysen & De Maeyer

http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/publicaties/onderzoeksrapporten/pdf/VVI_WEB_rapport_vredesopvoeding_ND.pdf

- ICCS: De Groof, Elchardus, Franck & Kavadias

http://www.ond.vlaanderen.be/obpwo/links/iccs/Brochure%20ICCS_2010_v2_HR.pdf

- Kavadias & Dehertogh

<http://www.kbs-frb.be/publication.aspx?id=270652&LangType=2067>